

# RIKTLINJER FÖR BESTÅND OCH FÖRVÄRV

Bibliotekens förvärvspolicy är ofta outtalad och syns sällan i medieplanerna.<sup>1</sup> Det är problematiskt både för bibliotekspersonalen och användarna. Här försöker vi ge en så konkret beskrivning som möjligt av hur vi tänker kring hur vårt mediebestånd ska se ut och vad vi köper in.

Medier i det här fallet inbegriper alla former av informationsbärare som finns på biblioteket: böcker (fysiska böcker, e-böcker, ljudböcker, talböcker, lättlästa böcker) dagstidningar (fysiska, i digital form, på mikrofilm), tidskrifter, film, spel, databaser mm. De böcker vi fjärrlånar är också en del av vårt medieutbud. Vissa anser att även allt material som finns tillgängligt på internet via bibliotekets publika datorer bör räknas in i mediebeståndet.<sup>2</sup>

Vi betraktar mediebeståndet på alla delar av Falu bibliotek som vårt gemensamma. Ett kommunalsbibliotek köper in färre titlar än ett huvudbibliotek, huvudsakligen populärare titlar och huvudsakligen skönlitteratur, och får därför förlita sig på hb när det gäller beståndet av facklitteratur, smalare skönlitteratur, mångspråkig litteratur mm.

## **Hur mediebeståndet bör se ut**

Enligt bibliotekslagen ska folkbibliotekens utbud av medier och tjänster präglas av ”allsidighet och kvalitet”. Mediebeståndet skall möjliggöra den kunskapsförmedling och fria åsiktsbildning som främjar det demokratiska samhällets utveckling. Det skall också möjliggöra folkbibliotekens läsfrämjande uppdrag. Mediebeståndet skall i möjligaste mån vara anpassat efter den värdegrund som finns i Biblioteksplanen. I all hantering av mediebeståndet skall låntagaren vara i centrum.

Mediebeståndet skall främja inkludering, jämställdhet och mångkultur. Alla grupper i samhället ska hitta medier som speglar deras specifika erfarenheter eller är anpassade efter deras behov. Ingen diskriminering får förekomma vare sig det gäller etnisk tillhörighet, nationell härkomst, kön eller sexuell läggning, ålder, fysisk eller mental förmåga, religion eller politisk tillhörighet.<sup>3</sup>

För att kunna utöva sina demokratiska rättigheter behöver medborgaren vara välinformerad och ha god tillgång till de kunskaper om samhället som är nödvändiga för ett sådant engagemang.<sup>4</sup> Biblioteksbeståndet ska informera och öka individens förmåga att fungera som en samhällsmedlem.

Detta bör ingå i Falu stadsbiblioteks bestånd.<sup>5</sup>:

- medier som representerar olika synsätt och som är av intresse både nu och framöver. Som reflekterar över nuvarande förhållanden, trender och kontroverser.
- medier som ökar individens förståelse av den värld vi lever i
- medier som ger läsaren möjlighet att bilda sig och utveckla sin kunskap inom olika områden.
  
- medier som dokumenterar och förklarar vårt (mänsklighetens) förflutna och som ökar förståelsen och kunskapen om lokalsamhället (Falun/Dalarna) och dess historia

---

1 Söderlind och Elf, *Vi arbetar i medborgarnas tjänst*, s 97

2 Quick, *Medieplanering för folkbibliotek*, s 15

3 Söderlind och Elf, *Vi arbetar i medborgarnas tjänst*, s 28, med referens till IFLA:s/UNESCOS folkbiblioteksmanifest och Glasgowdeklarationen om bibliotek, informationstjänster och intellektuell frihet.

4 Ibid, s 27

5 Dessa kriterier är inspirerade av Toronto Public Librarys policy för ”Materials selection”

- medier som ger en estetisk upplevelse, stimulerar fantasin och ökar individens kreativa potential
- medier som underhåller och ökar lånarens välbefinnande
- medier på olika språk som ger lånaren möjlighet att stärka och utveckla sitt modersmål
- medier som är anpassade till olika individers behov.

## **Diskussion kring urval och förvärv**

Utgångspunkten till urvalet finns i bibliotekslagen:

§6 ”Folkbibliotekens utbud av medier och tjänster ska präglas av allsidighet och kvalitet.”

§7 ”Folkbiblioteken ska särskilt främja läsning och tillgång till litteratur.”

### **Hur och vad väljer vi (inte)**

Avgörande för inköp kan vara recensioner, god kännedom om utgivaren eller upphovspersonen som borgar för god kvalitet och/eller stor efterfrågan. Stor medial uppmärksamhet är också en faktor – oavsett innehåll är det angeläget att medier som väcker debatt eller får mycket uppmärksamhet finns på biblioteket så att alla kan bilda sig en uppfattning om dem.

Vi använder oss också av BTJ:s lektörsomdömen. Dessa har med tiden blivit vagare men svarar ändå hyfsat mot ett bredare kvalitetsbegrepp, dvs böckerna beskrivs av människor som är införstådda med olika genrens krav och förutsättningar och har ett biblioteksperspektiv.

Vi undviker robotförfattade böcker eller egenutgivna publikationer med tydliga brister i språk och innehåll. Vi kan även säga nej till inköpsförslag om vi redan har ett stort antal likartade titlar.

Vi köper inte in avancerad forskningslitteratur eftersom den riktar sig till specialister och inte till allmänheten, men vi fjärlånar den eller hänvisar låntagare till högskolebiblioteket.

### **Läsningen och den (skön)litterära kvaliteten**

Läsning fyller flera funktioner. Vi läser för att det roar oss, för att få uppleva spänning, för att bilda oss och för att utmana oss. En del läser för att de har ett intresse av litteratur i sig, andra läser enbart för underhållningens skull. Biblioteken ska tillgodose alla dessa behov.

Tidigare fanns en tydlig konsensus kring litterär kvalitet. Det handlade t ex om den finkulturella litteraturen som recenserades på kultursidorna. Numera krävs en mer diversifierad kunskap om kvalitet eftersom vi måste se till kvalitet inom alla litterära genrer varav vissa helt uteslöts av det gamla kvalitetsbegreppet. (Exempelvis fantasy, skräck, sf, romantik, erotik och tecknade serier) Vi ska tillgodose den breda skaran läsares behov av lättillgängliga och spännande böcker samtidigt som vi ska se till att läsarna hittar till den smalare och mer svårtillgängliga litteraturen. Läsning betraktar vi som något gott i sig – oavsett vad läsarna läser. Och kvalitetsbegreppet handlar för oss lika mycket om att snabbt möjliggöra den önskade läsoplevelsen.

### **Skönlitteratur för vuxna**

Utifrån ett traditionellt (snävare) kvalitetsbegrepp kan man säga att Dan Brown och Stephanie Meyer skriver lågkvalitativ litteratur i den mening att de har ett onyanserat språk, enkla karaktärer och en formelmässig uppbyggnad av sina berättelser. De skriver å andra sidan lättlästa, fantastiska böcker som engagerar och entusiasmerar massor av läsare och som fyller grundläggande behov av spänning, underhållning, identifikation med storslagna karaktärer, romantik etc. Och de väcker debatt och diskussion långt utanför sin läsekrets vilket gör att det närmast tillhör allmänbildningen att känna till deras böcker.

Långa skönlitterära serier har traditionellt haft en ”dålig kvalitet”-stämpel och är en av de typer av litteratur som många folkbibliotek inte köper in även om de litterärt inte är sämre än jämförbart inköpt material. Inköpen har snarare hejdat av praktiska problem med utrymme, men om dessa kan lösas på ett tillfredsställande sätt finns det inga principiella hinder att köpa in Anne-Lise Boge eller Margit Sandemo.

### **Skönlitteratur för barn- och ungdom**

När det gäller barn- och ungdomslitteratur är bibliotekslagen tydlig med att biblioteken ska erbjuda barnen litteratur utifrån deras behov och förutsättningar. Förutom det självklara i att litteraturen ska finnas tillgänglig i form av anpassade medier, ska vi tillgodose barn och ungas behov av lättsam, spännande och rolig litteratur som uppmuntrar och roar dem. Enid Blytons femböcker kritiserades tidigare för sin repetitiva karaktär men numera ser vi en kvalitet i barn- och ungdomsböcker som lockar till storkonsumtion, ju mer barn läser desto mer tränar de upp sin läsförmåga. Vi vill naturligtvis att de ska hitta fram till olika typer av berättelser och texter, men läsandet i sig är det viktigaste, och varför skulle det då vara fel med spännande äventyr i frisk utomhusmiljö? Böcker som en del folkbibliotek inte vill köpa in i dag är exempelvis Daisy Meadows älvböcker eller disneyböcker<sup>6</sup> eftersom de kan anses vara mer kommersiella, stereotypa, och av sämre kvalitet. Vi har inget emot att köpa in den typen av barnlitteratur. Den är inte prioriterad, men den är efterfrågad och därför vill vi gärna erbjuda den.

### **Den litteratur som få efterfrågar**

Liksom de flesta folkbibliotek har vi begränsade resurser till inköp av sk smal litteratur – vilket brukar handla om böcker inom ämnet humaniora som har ett avancerat innehåll och som efterfrågas av enstaka låntagare. Det kan vara avancerad poesi eller specialiserade konstböcker. Ett urval av dessa böcker får vi av kulturrådet så de är representerade i samlingarna ändå. Vi betraktar kulturrådets böcker som en kompletterande mediebevakning av den smala kvalitetslitteraturen. Däremot köper vi gärna in smalare litteratur på efterfrågan. Då vet vi att det finns ett behov av den. Vi arbetar aktivt för att skapa intresse för den smalare litteraturen eftersom vi känner dess värde och vet att den kan berika människors liv.

### **Inköpsförslag och fjärrlån**

Vi vill ha aktiva lånare som engagerar sig i mediebeståndet och känner att vi finns till för dem. Därför tar vi tacksamt emot inköpsförslag och vi gör också vårt bästa för att snabbt meddela lånaren att vi köpt in eller inte och i det senare fallet också varför.

Om vi säger ja till nästan alla inköpsförslag innebär det då att vi överlåter kvalitetsomdömet helt åt lånaren? Är det lånarna som ska bestämma hur beståndet ska se ut? - Ja, i viss mån. Att köpa in brett och använda oss av folks inköpsförslag betyder *inte* att vi brister i vår kvalitetsmedvetenhet utan att vi tar stor hänsyn till och visar respekt för användarnas önskemål.<sup>7</sup>

Fjärrlån är inte en ersättning för inköp. Görs bedömningen att en bok kan ha ett värde för flera lånare i Falu kommun köps den in. Görs bedömningen att en bok bara har värde för den enskilda lånaren som efterfrågat den görs ett fjärrlån. Om det i det senare fallet saknas exemplar i det sökbara svenska biblioteksbeståndet kan man be lämplig institution (tex Depåbiblioteket i Umeå) att köpa in boken och sen fjärrlåna den därifrån. Då kommer den att vara tillgänglig för alla Sveriges låntagare istället för att gallras här i Falun efter ett par år.

### **Kursböcker för vuxenstudier**

Det har funnits ett principbeslut att inte köpa in gymnasielitteratur till vuxenstudier, detta på

---

<sup>6</sup> Söderlind och Elf, *Vi arbetar i medborgarnas tjänst*, s 97

<sup>7</sup> Söderlind och Elf, *Vi arbetar i medborgarnas tjänst*, s 99

grund av den höga kostnaden, det höga aktualitetskravet och mängden litteratur. Vår budget räcker inte till för ett konsekvent inköp av denna litteratur. Detta principbeslut har dock upplevts orättvist eftersom de vuxenstuderande inte har stöd hos någon annan institution. Den litteratur de söker är ofta svår att fjärrlåna.<sup>8</sup> I IFLA:s/UNESCOS folkbiblioteksmanifest står det om stöd till utbildning att folkbiblioteken ska ”ge stöd till såväl självstudier som formell utbildning på alla nivåer”<sup>9</sup> vilket inte medger en uteslutning av en viss grupp studerande.

Mona Quick föreslår att man ska köpa in undervisningslitteratur i de fall där motsvarande böcker saknas i beståndet (tex matematik), men att man kan avstå om man har andra bra faktaböcker i ämnet som ofta fallet är när det gäller litteraturvetenskap, svenska eller religion.<sup>10</sup>

### **Dialog med låntagaren**

*I alla lägen är det viktigt med dialog med låntagaren!* När det gäller förfrågningar från låntagare angående verk som vi av olika anledningar inte vill köpa in är det viktigt att diskutera saken på ett öppet sätt med låntagaren. En förståelse för låntagarens behov och låntagarens förståelse för våra bevekelsegrunder är en god grund för kompromisser. Vi är till exempel angelägna om att låntagarna ska utnyttja de resurser som tex högskolebiblioteket eller e-boksbeståndet utgör – detta både för att minska vår arbetsbörda, men också för att det öppnar nya möjligheter för låntagaren. OM låntagaren inte är villig att pröva dessa möjligheter efter att ha blivit föreslagen dem anpassar vi oss givetvis till låntagarens behov. Eller om låntagaren skulle vara i behov av robotböcker för att kunna göra en studie av dem så får vi naturligtvis försöka hjälpa till.

### **Gåvor**

Gåvor från privatpersoner bedöms på samma sätt som övrig litteratur. Kan vi bedöma att det finns ett behov lägger vi in böckerna i beståndet – annars behåller vi dem inte.

### **Censur kontra diskriminering**

Det betonas i IFLAS etiska manifest att bibliotekens personal ska motverka censur.

För personalen gäller det att se till allsidighet och även tillgängliggöra medier med ett innehåll som går emot personliga principer. *Våra samlingar ska spegla samhället och inte oss som arbetar på biblioteket.* Även medier som i sig kan sägas ha en negativ syn på det demokratiska uppdraget omfattas av detsamma och bör finnas på biblioteket så att alla kan ta del av det. Kort sagt: Vi står för det vi har köpt in, men det betyder inte att vi sympatiserar med innehållet i allt.

Biblioteket som institution agerar mot diskriminering, men erbjuder diskriminerande material i enlighet med yttrandefrihetsprincipen. Om tvekan uppstår bör lagstiftning mot diskriminering och hets mot folkgrupp beaktas.

Den lagstiftning som ibland kan ställa till det för bibliotek är upphovsrättslagstiftningen. Ett exempel är ”Det sovande folket” av Fredrik Reinfeldt som trycktes i liten upplaga och fanns på få bibliotek men som senare fick en stor efterfrågan. Piratupplagor trycktes upp, men dessa kunde inte biblioteken ta in i sina samlingar pga upphovsrättslagstiftningen.

I IFLA:s etiska regler betonas att biblioteken ska ”respektera skyddet av minderåriga utan att detta inverkar på vuxnas rätt till information”.<sup>11</sup> Vi undviker i det längsta att censurera litteratur på

---

8 En mångårig diskussion pågår kring detta. Med den budget vi har kan vi inte köpa in allt som önskas utan i praktiken görs en individuell prövning av varje inköpsförslag utifrån hur mycket pengar ämnesbevakaren har på ”sitt” konto. Detta är naturligtvis inte önskvärt och vi hoppas på en lösning i samråd med Kultur- & fritidsnämnden.

9 *Bibliotekens internationella manifest*, s 12

10 Quick, s 57

11 Söderlind och Elf, *Vi arbetar i medborgarnas tjänst*, s 31 (Med hänvisning till IFLAs etiska regler för bibliotekarier och andra informationsspecialister paragraf 2, *Bibliotekens internationella manifest*, s 68)

barnavdelningen. *Vi betraktar oss inte som barnens förmyndare*. Små barn ska naturligtvis inte utsättas för verk med grovt våld eller inhuman människosyn<sup>12</sup> men vi vill att barn och ungdomar ska ha tillgång till berättelser som visar upp även gångna tiders värderingar. Barn och unga ska ha en möjlighet att kunna skapa sig en uppfattning om hur världen förändras. *Tintin i Kongo* är en klassisk serie som alla hängivna Hergé-fans ska ha tillgång till. Det är också en rasistisk pamflett, en propagandaskrift för Belgiens brutala kolonialvälde i Kongo som Hergé själv tog avstånd ifrån. Både det grovt rasistiska innehållet och avsaknaden av en lämplig presentation gör att den inte bör stå i öppen hylla på en barnavdelning där vi inte kan räkna med att läsarna känner till det historiska sammanhanget. Däremot bör *Tintin i Kongo*, som det oerhört intressanta tidsdokument den är, finnas på vuxenavdelningen eller i magasinet. *Pippi i Söderhavet*, vars innehåll är betydligt mer oskyldigt har i nytgåvorna ett förklarande förord och det tycker vi är bra. När det gäller Stina Wirséns figur Lilla hjärtat är biblioteksvärlden mer delad, många tycker om hennes figur och hävdar att den inte är rasistisk utan tvärtom en positiv förebild medan andra ser paralleller med rasistiska karikatyrer. Oavsett om det handlar om att bibliotekspersonalen uteslutit eller inkluderat en kontroversiell titel är det viktigt att vi är öppna för diskussioner med våra användare och med varandra kring varför vi handlat som vi gjort.

När det gäller litteratur för vuxna finns inga motsvarande begränsningar. Hitlers *Mein Kampf* är ett viktigt historiskt dokument som ska finnas tillgängligt för alla att ta del av. Databasen Library Press Display som innehåller dagstidningar från hela världen, kan säkert visa upp material som inte följer våra etiska normer. Rasism, könsstereotyper, homo- och transfobi är snarare regel än undantag i en lång rad av litteraturens klassiker. Våld och övergrepp skildras i en stor mängd skönlitteratur. Alla dessa texter är viktiga för att förstå och hantera både vår historia, vår samtid och det mänskligas ytterligheter.

Om vi väljer att inte köpa in/gallra något av etiska skäl bör detta kunna motiveras med hänvisning till värdegrundstexten i Biblioteksplanen.

## **Lokalsamlingen**

Dalasalmingen har inget formellt bevarandeuppdrag, men kvaliteten i samlingen ligger ändå i att ha ett så komplett bestånd som möjligt när det gäller litteratur om Falu kommun och allmän litteratur om övriga Dalarna. För att ett verk ska köpas in till Dalasalmingen ska verket till stor del handla om Falun (Dalarna) eller personer med anknytning till Falun (Dalarna). Det kan också vara så att upphovspersonen har en stark lokal anknytning. För att kunna tillgodose Dalasalmingens behov krävs god kunskap om alla aspekter av Faluns samtid och historia. För Dalasalmingen finns inköpspolicy- resp. medieplaneringsdokument från 2011 resp. 2014.

## **Om utbudet inte räcker till?**

I många fall begränsar sig kvalitetsarbetet inte till ett noggrant urval. Hur ska kvaliteten på mediebeståndet upprätthållas om det inte längre finns bra böcker att köpa in? Ett exempel gäller faktaböcker för barn. Allt färre barnfack-titlar ges ut och de blir allt sämre faktagranskade.<sup>13</sup> Här måste kvaliteten upprätthållas på andra sätt. Kanske genom MIK-utblidningar och databaser riktade mot barn och unga. Ett annat exempel på hur utgivningen styr och begränsar oss är e-böckerna där biblioteken kan välja bort, men aldrig garantera vad som kommer att finnas kvar. Ett tredje exempel är minoritets- och invandarspråk där det publiceras alltför få titlar. Vi kan i dag bara köpa in det som andra aktörer publicerar, fysiskt eller digitalt, och i ett vidgat perspektiv måste vi fråga oss vad vi kan göra för att i framtiden främja utgivning av litteratur och publicering av resurser av god kvalitet. Kanske genom att visa upp dem på biblioteket, genom att formulera krav tillsammans med andra bibliotek, genom att själva publicera resurser, digitalisera dokument, skapa länksamlingar och

---

12 Diskussion planerad kring tv-spelens eventuella uppdelning/placering.

13 Söderlind och Elf, *Vi arbetar i medborgarnas tjänst*, s 98

forum för diskussion och frågor?

## **Gallring och magasinering**

Det ingår inte i vårt uppdrag att arbeta bevarande. Vi sparar inget som vi inte ser som användbart för våra låntagare. I magasinet sparar vi det som inte får plats i öppen hylla men som vi ändå tror kommer att vara eftersökt inom de kommande tio åren. Enstaka titlar kan vara värda att spara som tidsdokument. Vid gallring och magasinering ska specifika behov i lokalsamhället beaktas. Det finns ett stort intresse för skidsport i Falun och därför kanske vi sparar lite extra skidlitteratur, eller magasinerar lite mer litteratur om grafik med tanke på den grafiska tradition som finns i Falun. Gallrade böcker (som inte redan finns där) kan skickas till Umeå Depåbibliotek. På sikt beaktas kanske även det regionala beståndet vid gallring.<sup>14</sup>

## **Samverkansuppdraget och Länsbiblioteket**

Enligt bibliotekslagen ska biblioteken samarbeta i syfte att ge alla tillgång till landets samlade biblioteksresurser. En liknande formulering finns i IFLA:s/UNESCOS folkbiblioteksmanifest.<sup>15</sup> Biblioteken i Dalarna har ingen samverkan kring bestånd, den enda ansvarsfördelningen som (förhoppningsvis) finns är att de respektive biblioteken tar ansvar för sin lokala litteratur. Det tas ingen hänsyn till övriga dalabibliotek vid gallring. Om man antar att dalabiblioteken en dag kommer att samlas i samma katalog där låntagarna fritt kan reservera utan att behöva göra fjärrlån kan det finnas ett värde i att på sikt beakta även andra dalabiblioteks samlingar vid bedömning av både inköp och gallring. De enskilda dalabiblioteken vänder sig fortfarande till Länsbiblioteket för kompletterande medieförsörjning. Detta har Länsbiblioteket fortsatt med trots att det inte längre ingår i deras lagstiftade uppdrag.<sup>16</sup>

### **Styrdokument:**

Bibliotekslagen (den nya bibliotekslagen trädde i kraft 1 januari 2014)

Falu kommuns biblioteksplan (uppdatering på g)

Kultur- och ungdomsnämndens uppdrag : bibliotekssektionens uppdrag (antar att ordalydelsen för bibliotekssektionen kommer att vara ungefär densamma i den nya nämnden?)

### **Bilagor/relaterade dokument:**

Regional medieförsörjningsplan (uppdatering på g)

Dalasalningens inköspolicy (2011)

Medieplanering Dalasalningen (2014)

### **Övrig litteratur:**

*Bibliotekens internationella manifest* (Svensk biblioteks förening 2014)

Goos, Åsa och Regnéll, Mari, *Är medieplaner värda besväret? : en studie av medieplaner och medieplanering på tre svenska folkbibliotek* (Högskolan i Borås 2010)

Quick, Mona, *Medieplanering för folkbibliotek* (BTJ förlag 2014)

Söderlind, Åsa och Elf, Gunvor, *Vi arbetar i medborgarnas tjänst : en kartläggning av mediestrategiskt arbete på bibliotek utifrån normerande dokument* (Svensk biblioteks förening)

---

14 Separat uppdatering av diskussion kring olika metoder för gallring pågår.

15 *Bibliotekens internationella manifest*, s 13

16 Den regionala medieförsörjningsplanen är under revidering och detta stycke kommer att uppdateras så snart den nya versionen blivit tillgänglig.

2014)